

- тики судебной экспертизы: экспресс-информация. — М.: ВНИИСЭ, 1983. — Вып. 2. — С. 1–9.
2. *Сегай М.Я.* Судебная экспертиза материальных следов-отображений (проблемы методологии) / М.Я. Сегай, В.К. Стринжа. — К.: Ін Юре, 1997. — 174 с.
 3. *Абрамова В.М.* Экспертні помилки: сутність, генезис, шляхи подолання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 “Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність” / В.М. Абрамова, 2005. — 18 с.
 4. *Клименко Н.И.* Ошибки при использовании специальных знаний в досудебных стадиях уголовного процесса / Н.И. Клименко // Проблема дальнейшего укрепления социалистической законности при расследовании преступлений органами внутренних дел: Межвузовский сборник научных трудов. — К.: Киев. ун-т, 1988. — С. 126–133.
 5. *Белкин Р.С.* Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики / Р.С. Белкин. — М.: НОРМА, 2001. — 237 с.
 6. *Белкин Р.С.* Понятие экспертных ошибок и их классификация / Р.С. Белкин, А.К. Пенденчук // Общетеоретические, правовые и организационные основы судебной экспертизы: Сб. науч. трудов. — М.: ВНИИСЭ, 1987. — С. 59–66.
 7. *Краснобаева А.Ю.* Экспертные ошибки: причины, последствия, профилактика: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 “Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність” / А.Ю. Краснобаева. — Волгоград, 1997. — 25 с.

Резюме

В статье проанализированы негативные последствия экспертных ошибок для участников судопроизводства и для общества в целом, рассмотрены понятие, сущность, признаки ошибок судебного эксперта, а также предложена классификация экспертных ошибок.

Summary

In the article was analyzed negative effects, concepts, essence, signs of experts mistakes to others judiciary and society in general, and was proposed classification of expert mistakes.

УДК 343.98

Ю.Ю. Ярослав, канд. юрид. наук, доцент

Національний транспортний університет

ДО ПИТАННЯ ПРИСУТНОСТІ ОСІБ ПРИ ПРОВЕДЕННІ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ

Розглянуті основні проблеми присутності осіб при проведенні судових експертиз, що є важливим демократичним інститутом контролю за судово-експертною діяльністю. З огляду на сучасне кримінально-процесуальне законодавство України визначене коло процесуальних та непроцесуальних осіб, які можуть здійснювати функцію присутності, проаналізовані межі їх

повноважень, гарантії незалежності судового експерта і невтручання в його діяльність з проведення судових експертиз, надані пропозиції з вдосконалення їх процесуального статусу.

Законодавець дозволяє присутність фізичних осіб при проведенні судової експертизи. Це зафіксовано у наступних вимогах до складеного в результаті експертного дослідження процесуального документу: “у висновку експерта повинно бути зазначено: ... 3) хто був присутній при проведенні експертизи” (ст. 102 КПКУ). Згідно тлумачення за “Великим тлумачним словником сучасної української мови” термін присутність означає “чиєсь перебування в якому-небудь місці в певний час” [1, с. 1134]. Присутність будь-яких фізичних осіб (а вони можуть бути передбачені порядком проведення судової експертизи або сторонніми) при проведенні судової експертизи слід визнати пасивною формою взаємодії із судовим експертом, яка не повинна негативно впливати на хід проведення експертних досліджень і отриманий результат. Значення цього демократичного за своєю сутністю інституту є достатньо важливим, оскільки він виступає запорукою правильності проведення судової експертизи, що виражається у підвищенні гарантій обрання судового експерта, методики дослідження, налаштування каналу інформаційної допомоги і, як мінімум, подає своєрідний “ефект присутності” при експертному дійстві, яке часто-густо вважають своєрідною “чорною скринькою”.

Активна форма взаємодії фізичних осіб із судовим експертом із поведінкою елементів примусу вже є втручанням у діяльність цього суб’єкта процесу. Згідно із роз’ясненням за “Великим тлумачним словником сучасної української мови”, термін втручання означає “самочинно займатися чийось справами, встрявати в чий-небудь стосунки — брати активну участь у чомусь для припинення чого-небудь, протидіяння чому-небудь” [1, с. 210]. При перевищенні меж присутності і появі ознак втручання в судово-експертну діяльність експерт, реалізуючи свої права, повинен активно протидіяти цьому впливу, і в цьому проявляється не тільки його фахова, але й громадянська позиція, заявити клопотання щодо “вчинення інших дій, пов’язаних з проведенням експертизи” або “про забезпечення безпеки...” (ст. 69 КПКУ).

Як відомо, за змістом ст. 4 Закону України “Про судову експертизу” втручання в судово-експертну діяльність забороняється, оскільки ця заборона виступає гарантією незалежності процесуальної фігури судового експерта — докладно: “незалежність судового експерта та правильність

його висновку забезпечується... заборонаю під загрозою передбаченої законом відповідальності втручатися будь-кому в проведення судової експертизи”. Екстремальний варіант втручання в судово-експертну діяльність у вигляді “перешкоджання з’явленню експерта до суду, органів досудового слідства... чи дізнання, примушування до відмови давання висновку, а також завідомо неправдивого висновку шляхом погроз вбивством, насильством, знищенням майна цих осіб чи їх близьких родичів або розголошення відомостей, що їх ганьблять, або підкуп... експерта з тією самою метою, а також погроза вчинити зазначені дії з помсти за раніше даний висновок” містить склад злочину (ст. 386 ККУ).

Першочергово в колі можливих присутніх при проведенні судової експертизи фізичних осіб слід визнати учасників процесу. Зі сторони обвинувачення, це — слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд, а також потерпілий і його законний представник; зі сторони захисту, це — підозрюваний (обвинувачений), підсудний, його захисник та законні представники. Законодавець дозволяє підозрюваному (обвинуваченому) (ст. 42 КПКУ), а також потерпілому (ст. 56 КПКУ) “брати участь при проведенні процесуальних дій” і “під час проведення процесуальних дій ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення дій, які заносяться до протоколу”. Як відомо, проведення судової експертизи є однією з процесуальних дій, що дає підстави розуміти правомірність поширення прав підозрюваного (обвинуваченого) та потерпілого і на цю процесуальну дію.

В наведеній процесуальній формулі проглядаються лише загальні риси інституту присутності учасників процесу при проведенні судової експертизи, в ній не сформульовані гарантії невтручання цих осіб в судово-експертну діяльність, що є одним з важливіших принципів судової експертизи.

Якщо експертиза призначається слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом, то присутність підозрюваного (обвинуваченого), потерпілого, їх захисників та законних представників при проведенні судової експертизи повинна реалізовуватись не автоматично, а за їх клопотанням. У разі задоволення клопотання, слідчий (прокурор) також повинен бути присутнім при проведенні цієї процесуальної дії (проведенні судової експертизи), скласти протокол, до якого внести зауваження та заперечення присутніх осіб, а також можливі заяви судового експерта. Саме слідчий чи прокурор (слідчий суддя чи суд) виступають гарантом того, що присутність будь-якої фізичної особи не перетвориться у втручання її в судово-експертну діяльність. Треба мати на увазі, що

слідчий (прокурор), в разі присутності при проведенні судової експертизи, має перед собою і інші задачі, зокрема, звертає увагу експерта на зміст окремих завдань дослідження, опікується цілями розслідування, отримуючи з першоджерела оперативну інформацію про об'єкти дослідження, усвідомлює необхідність надання додаткових матеріалів (зразків), зосереджує увагу експерта на певних властивостях наданих об'єктів і т. ін. [2, с. 198—199].

Інший варіант, коли сторона захисту самостійно на договірних засадах залучає експерта для проведення судової експертизи. В цьому випадку забезпечення гарантій невтручання сторонніх осіб в судово-експертну діяльність фактично покладається на самого експерта, бо він спілкується зі стороною захисту сам на сам (при декларованій згідно Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженій Наказом МЮ України від 08.10.1998 р. № 53/8, забороні спілкування із зацікавленими по справі особами!), при залученні експерта державної судово-експертної установи — на керівника цієї установи. Оплачуючи на договірних засадах роботу судового експерта, в сторони захисту може виникнути неправомірне бажання перейти межу невтручання і підштовхнути експерта до хибних висновків.

В діючому зараз кримінально-процесуальному законодавстві не врегульована також стадія проведення судової експертизи, де може бути дозволена присутність фізичних осіб. На нашу думку — це може бути тільки початкова стадія збирання вихідної інформації (наприклад, початкова стадія проведення судових автотехнічних і транспортно-трасологічних експертиз, яка збігається із оглядом транспортного засобу) і аж ніяк не в завершальній стадії оцінки результатів і формулювання висновків. Межі надання інформації експерту з боку присутніх осіб можуть бути позначені як “давання пояснень”.

До речі, за старим Кримінально-процесуальним кодексом України достатньо чітко були сформульовані повноваження обвинуваченого в реалізації права на присутність при проведенні судової експертизи, фактично цей порядок розповсюджувався і на інших учасників процесу (за формулою “дозволено все, на що немає прямої заборони закону”) — “обвинуваченому за його клопотанням слідчий може дозволити бути присутнім при проведенні окремих досліджень і давати пояснення” (ст. 197 старого КПКУ).

За межами регламентації залишився також випадок, коли пояснення обвинуваченого (підозрюваного) чи потерпілого під час прове-

дення експертизи будуть іншими по відношенню до зібраної вихідної інформації (вихідних даних), яка подається в постанові слідчого про призначення судової експертизи (переважно це стосується призначення судово-автотехнічної експертизи). За нашою думкою, проведення експертизи в цьому випадку слід призупинити до визначення кола вихідних даних замовником експертизи. Слідчий чи прокурор негайно протокольно повинен закріпити дане пояснення та вирішити питання щодо змін вихідних даних за постановою про призначення судової експертизи. Тільки після цього проведення експертизи може бути поновлено. Слід зауважити також, що інший випадок внесення змін до вихідних даних — самостійно експертом у вступній частині висновку — прийнятий бути не може, оскільки при цьому експерт вийде за межі своєї компетенції.

В інших видах судочинства (адміністративному, цивільному, господарському) немає прямого дозволу на присутність осіб при проведенні судової експертизи. За канонами права дозволяється те, на що немає прямої заборони закону. Тому на практиці часті випадки надання дозволів за ухвалами та постановами суду на участь сторін при проведенні експертиз, найбільш часто — судово-автотехнічних. Більш того, є випадки, коли суди в цих пропозиціях йдуть ще далі, що аж-ніяк не можна виправдати, коли надають вказівку експерту додатково вирішити у висновку питання, які можуть виникнути у сторони, якій дозволено бути присутньою при проведенні експертизи. При реалізації клопотання сторін на присутність при проведенні судової експертизи судам треба зауважувати також на те, що в цих видах судочинства не передбачена фігура представника владного органу, який готує матеріали для судового розгляду (за статусом аналогічному слідчому чи прокурору в кримінальному процесі). Тому, в цих видах судочинства не гарантується забезпечення меж і форми присутності (“давати пояснення”) інших осіб-учасників процесу при проведенні експертизи.

При призначенні експертизи атестованим спеціалістам недержавних експертних установ чи таким, які працюють індивідуально, гарантування незалежності експерта і невтручання в його експертну діяльність по конкретній справі, в разі надання вказівки судом щодо присутності сторін чи їх представників при її проведенні, як і у вищерозглянутому випадку, може бути реалізоване тільки з одночасним делегуванням представника суду для участі в проведенні судової експертизи. За відсутністю такого представника суду експерт повинен клопотати на його виділення.

Ще одна процесуальна фігура, яка безальтернативно присутня при проведенні судової експертизи, є членом (чи членами) експертної комісії. Як відомо, експертні комісії можуть бути створені за призначенням слідчого чи прокурора (слідчого судді та суду) або керівником судово-експертної установи для проведення однорідних або комплексних експертиз. Гарантією невтручання члена експертної комісії у проведення судової комісійної експертизи з метою відхилення від методично правильної лінії дослідження (що, зрозуміло, неухильно призведе до хибного висновку!) є деклароване право кожного члена експертної комісії на складання окремого висновку, у якому формулюється його думка: “якщо для проведення експертизи залучається кілька експертів, експерти мають право скласти один висновок або окремі висновки” (ст. 101 КПКУ). В державних судово-експертних закладах в посилення гарантій невтручання передбачене також методичне обговорення результатів експертного дослідження на засіданнях фахівців структурного підрозділу, яке ініціюється керівником судово-експертної установи у випадку виникнення розбіжностей у висновках членів експертної комісії, а також винесення цього питання на засідання відповідної секції Науково-консультативної та методичної ради Мініюсту України. Але в будь-якому випадку воно має лише рекомендаційний характер і далеко не завжди спонукає експерта — члена комісії — на врахування висловлених методичних зауважень (і відмову від хибного висновку). В цій ситуації керівник державної судово-експертної установи, надіславши замовнику окремі висновки експертів-членів комісії, повинен у супровідному листі довести до слідчого чи суду позицію методичних рад установи та відомства. Це буде важливо для оцінки суперечливих експертних висновків членів експертної комісії.

Фізичними особами, які передбачені порядком проведення експертизи, тобто яким дозволено бути присутнім при проведенні судової експертизи, але які не являються учасниками процесу, є: керівник судово-експертної установи (його заступник) чи керівник підрозділу установи (якщо експертиза проводиться в державній експертній установі). Їх діяльність скерована на сприяння судовому експерту у виборі найбільш ефективного способу проведення судової експертизи і отримання якісного результату дослідження на підставі сучасних досягнень експертної науки — обрання оптимальної для даної задачі методики дослідження, яка забезпечує найбільш повне опрацювання об’єкту дослідження і вносить в нього мінімальні зміни. Діюча Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та екс-

пертних досліджень в судово-експертних установах Мініюсту України, затверджена Наказом Мініюсту України від 08.10.1998 р. № 53/8 згідно п. 4.13 передбачає контрольну функцію керівника судово-експертної установи на завершальному етапі проведеної в установі експертизи, а саме: “Висновок експерта (повідомлення про неможливість надання висновку) розглядається керівником підрозділу та керівником експертної установи (або його заступником) і направляється органу (особі), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта). Якщо при ознайомленні з висновком експерта буде встановлено, що дослідження проведені з недотриманням чи відхиленням від методики дослідження, керівник експертної установи може передоручити проведення судової експертизи комісії експертів, до якої включається також експерт, який проводив попереднє дослідження”.

Обрані розробником в теперішній редакції Інструкції словесні конструкції щодо змісту контрольної функції висновку судового експерта керівником підрозділу та керівником експертної установи (або його заступником) “розглядається” та “ознайомлення” не дозволяють однозначно визначитись із мірою втручання цих посадовців в судово-експертну діяльність [3, с. 143—145]. Посилення гарантій невтручання в експертну діяльність на цьому (завершальному) етапі виконання висновку експерта нами бачиться у відході від одноосібних методичних оцінок і необхідності залучення до них оцінок професійної спільноти експертної установи — експертного складу підрозділу установи чи методичної її ради.

Список використаної літератури

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. — К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2009. — 1736 с.: іл.
2. *Щербаковский М.Г.* Судебные экспертизы: назначение, производство, использование: учеб.-практ. пособие. — Х.: Эспанада, 2005. — 544 с.
3. *Ярослав Ю.Ю.* Організаційно-процесуальні проблеми призначення судових експертів / Ю.Ю. Ярослав, О.В. Мархевка // Нормативно-правове регулювання судово-експертн. діяльн. в Україні: матеріали наук.-практ. конф. — Сімферополь, 2000. — С. 140—147.

Резюме

Рассмотрены основные проблемы присутствия лиц при проведении судебных экспертиз, что является важнейшим институтом контроля за судебно-экспертной деятельностью. С позиции современного уголовно-процессуального законодательства Украины определен круг процессуальных и непроцессуальных лиц, которые могут осуществлять функцию присутствия, проанализированы границы их полномочий, гарантии независимости судебного эксперта и невмешательства в его деятельность по проведению судебных экспертиз, сформулированы предложения по совершенствованию их процессуального статуса.

Summary

The main problems of the presence of people with a forensic examination, which is the most important institution of control over forensic activities. From the standpoint of modern criminal procedure legislation of Ukraine defined procedural and non-procedural circle of people who can implement the presence analyzed the limits of their powers, guaranteeing the independence of the assessor and non-interference in its activities by conducting forensic examinations, formulate proposals to improve their procedural status.

УДК 343.148

І.В. Гора, доктор юрид. наук, професор

Академія адвокатури України

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАЛУЧЕННЯ ЕКСПЕРТА СТОРОНОЮ ЗАХИСТУ

Розглянуто проблемні питання, пов'язані із залученням експерта стороною захисту. Досліджуються проблеми визначення компетенції і компетентності експерта стороною захисту, можливості у відбиранні зразків для експертного дослідження тощо.

Сьогодні законодавство України все більше наближається до міжнародних стандартів, що передбачає запровадження змін, які відбуваються в реформуванні системи судочинства, удосконалення всіх сфер законодавства, в тому числі й законодавчих норм, якими врегульовано судово-експертну діяльність. Сучасне законодавство України в межах здійснюваної правової реформи направлене також на підвищення ролі й переоцінку значущості інституту судових експертиз, без яких не може бути ефективно проведено досудове розслідування кримінального провадження й розкрито злочин. Викриття винних та забезпечення правильного застосування закону вимагає неухильного додержання законодавчих вимог щодо всебічної й повної перевірки всіх доказів. У зв'язку з цим, призначення та проведення експертиз є дієвим засобом забезпечення об'єктивності, повноти і всебічності як досудового розслідування, так і судового розгляду, гарантом обґрунтованості обвинувачення.

Безумовно, чинний Кримінальний процесуальний закон заслуговує позитивної оцінки з точки зору запровадження принципів змагальності, рівності сторін тощо. Аналіз Кримінального процесуального кодексу України, Закону України "Про адвокатуру та адвокатську